

УДК 330.34(477)

І.В. ДУЛЬСЬКА,
кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
ДУ «Інститут економіки і прогнозування
НАН України»

ЧИ ПОЙДЕ УКРАЇНА ШВИДКІСНИМ ПОТЯГОМ НТП? (МАНІФЕСТ ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ)

Робота виконана в рамках НДР «Ресурси розвитку індустрії високих технологій в Україні» у ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України.

Проаналізовано причини повільного економічного розвитку України. Досліджено можливість побудови в Україні моделі дуалістичної економіки Льюїса. Особливу увагу приділено перспективним шляхам розвитку аграрного сектора на основі запровадження сучасних технологій. Обґрунтовано необхідність соціалізації інноваційного процесу.

Ключові слова: *інновації, науково-технічний прогрес, дуалістична економічна модель, біопаливо.*

В умовах формування у світі економіки знань перед Україною нагально стоїть питання кардинальних структурних змін у напрямі підвищення технологічного укладу економіки шляхом не тільки пріоритетного розвитку високотехнологічних і знанневомістких галузей, а й інтенсивного технологічного «підтягування» значної частини національної економіки, що знаходиться в ар'єргарді НТП. Про необхідність саме цього сценарію технологічного розвитку свідчить те, що, незважаючи на заходи держави з фінансової підтримки науково-технічної й інноваційної діяльності, покращання інституційного середовища підприємництва, системного зламу негативних тенденцій у структурі суспільного виробництва, орієнтованого на виробництво товарів з низькою доданою вартістю, не відбувається. А техніко-технологічним досягненням суспільство завдячує переважно науковим школам, мотивації, інфраструктурі, і, врешті-решт, технологічним платформам, створеним за попередньої соціально-економічної системи. Ринкові важелі у цій сфері лише почали працювати.

Отже, внаслідок дії усіх чинників, що формують технологічну, бізнес- та соціальну модель України, що має потужний природний і людський потенціал, де витрачаються значні кошти на наукову і науково-технічну діяльність (у 2005–2010 рр. 4,4–9,0 млрд грн, або 1,1–0,9% ВВП), частка реалізованої промислової інноваційної продукції була незначною в цілому (в 2007–2010 рр. – 5,6–3,8%) і за регіонами [1]. Хоча цей рівень витрат розвитку зіставний з КНР, яка у 2008 р. вклала у R&D (дослідження і розробки) 1,44% ВВП, для порівняння Японія – 3,4%, США – 2,8%, ЄС-27 – 1,9% [2]. У структурі експорту України переважає низько- і середньотехнологічна продукція (рослинна, харчова, мінеральна, метали), хоча частка середньо- і високотехнологічної у 2007–2011 рр. зросла з 19,4 до 25,0% (у т. ч. машинобудівна складала – 17,2–17,4%, частка фармацевтичної впала з 2,7 до 0,3%), аналогічно – послуги: у 2011 р. фінансові послуги становили 4,1% експорту послуг, комп'ютерні – 3,0%, зв'язку – 2,9%, у той час, як послуги з транспортування – 66,7%, у т. ч. повітряний транспорт – 12,9% [3]. Це додатково консервує низько- та середньотехнологічний рівень економіки, оскільки активізує феномен «голландської хвороби», коли в низько-

технологічні експортоінтенсивні галузі ще й додатково переміщуються ресурси з високо- і середньотехнологічних.

За класифікацією Світового банку, Україна належить до країн з низьким ВВП на душу населення (менше 10 тис. дол. США), який у 2011 р. склав лише 3,3 тис. дол. США (або 7,7 тис. дол. США за паритетом купівельної спроможності) [4]. І хоча ці дані неповно відображають реальний обсяг національного виробництва, бо значна його частина створюється у тіньовому і нетоварному секторах, обсяг і структура споживання домогосподарств унеможливають формування достатнього сукупного попиту на високотехнологічний та інноваційний продукт (табл. 1), а держава вимушена здійснювати значні соціальні витрати, щоб забезпечити принаймні мінімальний рівень життя малозабезпечених верств. Це ілюструють також низькі показники наявності у домогосподарствах України окремих товарів тривалого користування (табл. 2).

Таблиця 1

**Структура споживчих витрат домогосподарств за основними статтями витрат
(% сукупних витрат домогосподарств на споживання)**

ЄС-25, 2005		Україна, 2010 р.	
Стаття витрат	%	Стаття витрат	%
Харчі і безалкогольні напої	12,7	Продукти харчування, безалкогольні напої	53,8
Алкогольні напої, тютюнові вироби і наркотики	3,6	Алкогольні напої	1,8
		Тютюнові вироби	2,3
		РАЗОМ	4,1
Одяг і взуття	6,0	Одяг і взуття	7,6
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	21,3	Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	10,7
Меблі, побутові прилади та дрібний ремонт помешкання	6,5	Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	2,9
Охорона здоров'я	3,5	Охорона здоров'я	3,6
Транспорт	13,5	Транспорт	4,4
Зв'язок	2,8	Зв'язок	3,3
Відпочинок	9,7	Відпочинок і культура	2,2
Освіта	1,0	Освіта	1,6
Користування готелями і закладами громадського харчування	8,8	Ресторани та готелі (включаючи харчування поза домом)	2,9
Різні товари та послуги	10,7	Різні товари та послуги	2,9

Джерело: [5, 6].

Певним позитивом тут можна вважати те, що конс'юмеризм в українському суспільстві не встиг розростися до рівня ЄС, США, хоча б через малі доходи і кризу. Однак, за даними НБУ, населення достатньо серйозно «підсіло» на кредитну голку: рівень споживчого кредитування в Україні становив у 2011 р. 18% ВВП (у Росії – 7%), тоді як корпоративні кредити становлять 44% ВВП [6].

Ефективність же моделі економічного розвитку, яка базується на кредитному допінгу та інтенсивно пропонується для запровадження в Україні іноземними експертами і деякими політичними силами в країні, на цей момент викликає ряд питань. Адже велетенські державні борги ЄС (наприклад, Італії – близько 2 трлн дол. США, тоді як США – 15 трлн дол. США) були викликані авантюрною монетарною і бюджетно-фіскальною політикою стимулювання економічного розвитку через сукупний попит, що викликало споживчу вак-

Таблиця 2

**Наявність у домогосподарствах окремих товарів тривалого користування¹
(у середньому на 100 домогосподарств, штук)**

Товари	2000	2005	2006	2008	2010
Телевізори кольорові	69	91	96	107	110
Відеоплеєри, відеомагнітофони, dvd-програвачі, цифрові фотоапарати	13	22	21	21	41
Магнітофони, магнітоли	43	34	27	20	13
Фотоапарати	22	36	35	38	26
Персональні комп'ютери	1	9	12	22	25
Холодильники і морозильники	93	99	100	106	109
Мікрохвильові печі	1	9	14	29	33
Кухонні комбайни	3	5	5	9	10
Пральні машини	74	77	78	84	85
Електропилососи	56	62	64	74	75
Швейні машини	48	35	32	31	28
Кондиціонери	-	1	1	4	6
Супутникові антени	-	1	3	10	13
Мотоцикли, сноумобілі	7	4	3	3	2
Велосипеди, моторолери, мопеди, скутери	43	44	44	48	47
Автомобілі	17	16	17	20	21
Мобільні телефони ²	...	44	81	149	167

Джерело: [5].

ханалію. Така модель розвитку в середньотривалій період буде серйозно скоригована через зтяжну рецесію, викликану боротьбою з дефіцитами бюджетів та значними зовнішніми та внутрішніми боргами країн розвиненого ринку. Фінансово-економічна криза виявилася настільки глибокою саме тому, що мала здебільшого системно-структурний, а не кон'юнктурний характер.

В Україні достатньо повільний економічний розвиток значною мірою пояснюється незавершеністю соціально-економічних трансформацій в країні, особливостями її соціуму та їх неврахуванням при виборі суспільно-економічних моделей, які були обрані для наслідування. Її обшинне коріння, висока духовність, закладені у православ'ї (навіть у його пасивній формі, якщо люди і не ходять до церкви) конфліктує з занадто матеріальним поглядом на світ. А колективістську мораль, що протягом багатьох десятиліть прищеплювалася народу (а кому не прищеплювалася, був заморений голодом, закатований в сталінських таборах чи засланий до Сибіру), сповідує значна частина населення. Тому воно часто не сприймає законів збагачення і чистогану. Через це є неповага до багатих людей через темні плями первісного нагромадження капіталу уже в наш час, до приватної власності, у т. ч. інтелектуальної (наприклад, всі розуміють, що технологічний успіх КНР базується саме на недотриманні прав інтелектуальної власності) на протигагу, наприклад, США, де таку повагу століттями виховаував вінчестер.

КНР досягла значного саме тому, що не дуже прислухалася до радників, а обрала власну модель розвитку, яка максимально врахувала менталітет, традиції (хоча є і прорахунки, зокрема, екологія). Таку модель має шукати і Україна.

¹ Проводиться Держстатистикою раз на два роки.

² Показник включено до програми обстеження умов життя домогосподарств, починаючи з 2004 р.

Отже, проблема прискорення економічного зростання актуальна для країн, що знаходяться на шляху трансформації, і для країн, що розвиваються. Однак їх складність у тому, що завдання, які вони мають вирішувати, принципово відрізняються від завдань для розвинених країн. При цьому важко створити загальну теорію розвитку країн, що інтенсивно розвиваються, бо вони різні за розміром, природними і людськими ресурсами, кліматом, залученістю у світове господарство, устроєм соціально-політичної системи, традиціями.

Розробкою моделей запуску економічного зростання у країнах, що розвиваються, займалися представники неокласичної школи, яка досліджувала закони ціноутворення, взаємозв'язки попиту і пропозиції на різних ринках, за умови обмеженого державного регулювання. Представником цього напрямку економічної теорії був А.-В. Льюїс, лауреат Нобелівської премії 1979 р. за «Концепцію дуалістичної економіки з надлишком робочої сили». Аналізуючи причини економічного розриву між розвинутими і слаборозвинутими країнами, які недавно здобули політичну незалежність, Льюїс запропонував цю модель з огляду на успіх реалізації плану Маршалла у повоєнному відродженні Європи, де значні капіталовкладення і нові технології забезпечили швидке відновлення господарства [8]. Він вважав, що для прискореного економічного зростання країнам, що розвиваються, доходи від експорту традиційних товарів слід вкладати у промисловість. При цьому він не ідеалізував спроможності міжнародної торгівлі стати двигуном економічного зростання для цих країн, що пізніше довів нобелівський лауреат П. Кругман (2008 р.).

Ідея концепції дуалістичної (двоїтої) економіки Льюїса базується на поділі економіки на сектори з різними рівнями розвитку – промисловий (сучасний, відносно розвинутий великий і середньотоварний капіталістичний сектор – конкурентоспроможний, капіталізований) і сільськогосподарський (традиційний, напівнатуральний, дрібнотоварний). У моделі Льюїса забезпечення робочою силою промислового сектора може йти за рахунок її притоку з працевнадлишкового аграрного сектора. Льюїс акцентував увагу на модернізації, головною ознакою якої є зростання частки промисловості у національному доході, зайнятих. А збільшення доходів, заощаджень та реінвестицій з кожним циклом капіталовкладень розширюватимуть базис розвитку промислового сектора. При цьому особливу увагу слід приділяти розвитку галузей промисловості, які не потребують великих витрат капіталу і складної технології, але поглинають велику кількість некваліфікованої робочої сили (передусім дрібна промисловість). Саме цю частину моделі Льюїса згодом було реалізовано в КНР.

Однак тезу Льюїса про існування значного прихованого безробіття у сільському господарстві країн, що розвиваються, було піддано критиці рядом дослідників через неврахування сезонності сільського господарства. Непереконливими їм здавалися прогнози, що підприємці використовуватимуть доходи переважно для модернізації виробництва, адже країнам, що розвиваються, притаманна значна диференціація доходів, і значна їх частина використовується не на виробниче нагромадження, а на престижне споживання. Під впливом критики концепція дуалістичної економіки зазнала змін в напрямі забезпечення умов конкурентоспроможності продукції на зовнішньому ринку, пов'язаних з низькою зарплатою в експортних галузях. В чистому вигляді модель стосувалося країн, де густота населення висока, воно некваліфіковане, капітал дефіцитний, природні ресурси обмежені (Індія, Пакистан, Бангладеш, Єгипет та ін.), що у підсумку дає економію на оплаті праці робітників, що вивільниться з агросектора.

Тут вбачаються певні аналогії з Україною, ясна річ, з суттєвими відмінностями, оскільки у сільській місцевості населення переважно проживає негусто, воно досить освічене, природні ресурси достатні. Спільним же є працевнадлишковість (табл. 3) і низька продуктивність праці в сільськогосподарському секторі, що в Україні має серед причин незавершеність ринкових реформ (відсут-

Структура ВДВ та зайнятості за регіонами України за видами економічної діяльності

Регіон	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство; рибальство, рибництво		Промисловість		Будівництво		Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; діяльність готелів та ресторанів		Діяльність транспорту та зв'язку	
	ВДВ	Зайняті	ВДВ	Зайняті	ВДВ	Зайняті	ВДВ	Зайняті	ВДВ	Зайняті
Україна	7,8	15,6	25,3	17,6	2,5	4,8	16,2	23,4	11,5	6,9
АРК	9,7	18,8	16,1	9,9	4,2	4,3	16,4	26,1	10,9	6,9
Вінницька	20,5	27,8	20,6	12,1	2,5	3,0	12,9	20,0	10,9	7,2
Волинська	15,2	25,2	14,0	12,8	2,3	3,2	21,7	24,1	12,9	4,6
Дніпропетровська	4,6	7,0	42,7	28,0	1,5	4,1	13,6	24,8	9,0	7,1
Донецька	3,4	8,7	45,3	28,6	1,8	5,5	15,4	23,4	8,3	7,5
Житомирська	16,2	14,1	22,2	15,6	2,8	5,0	14,9	26,1	9,0	7,8
Закарпатська	13,8	23,4	15,6	12,5	4,2	6,0	17,0	20,3	12,7	6,4
Запорізька	7,4	12,9	40,3	24,6	1,6	4,2	12,4	23,2	6,7	6,2
Івано-Франківська	11,4	24,6	24,2	14,3	3,4	5,1	16,3	19,2	11,2	5,3
Київська	12,1	9,4	21,2	18,4	3,2	5,9	18,8	22,3	16,2	9,7
Кіровоградська	20,4	27,5	20,8	13,5	2,1	3,7	12,5	18,5	13,6	7,7
Луганська	5,5	12,4	50,2	25,5	1,4	4,7	9,3	25,7	6,8	6,7
Львівська	9,3	16,1	19,0	15,9	3,7	7,4	14,0	20,7	13,8	6,7
Миколаївська	13,4	25,2	24,1	14,5	2,3	4,6	16,6	22,3	14,1	6,3
Одеська	6,2	14,6	15,8	9,5	2,4	4,2	13,2	26,1	25,8	11,0
Полтавська	12,9	18,6	40,3	20,2	2,2	3,7	10,5	21,5	10,4	7,3
Рівненська	16,3	15,8	24,0	14,9	4,7	5,2	12,1	26,4	10,3	6,2
Сумська	13,5	17,7	33,1	18,4	2,0	4,6	9,2	21,8	10,2	6,6
Тернопільська	20,6	26,3	15,4	10,9	3,0	4,1	16,1	20,1	11,1	5,4
Харківська	5,8	9,9	21,6	19,0	3,3	4,5	16,3	27,7	9,7	6,6
Херсонська	21,3	28,9	18,4	10,9	1,7	3,4	14,7	22,3	10,6	5,8
Хмельницька	17,4	26,5	22,3	13,3	3,0	3,3	13,6	23,5	8,6	5,8
Черкаська	18,0	26,4	26,5	14,5	2,4	5,0	14,8	19,5	8,7	6,0
Чернівецька	17,9	27,0	12,3	10,2	5,3	5,4	17,3	22,0	8,7	4,8
Чернігівська	18,4	23,8	22,9	14,3	1,9	3,1	12,5	23,0	10,2	5,2
м. Київ	0,0	0,2	6,7	12,1	2,7	6,1	24,2	24,7	12,3	6,0
м. Севастополь	0,1	3,1	14,2	12,1	3,5	7,2	22,7	22,9	13,6	5,9

Розраховано за [9, Ч. I., с. 142–144; Ч. II, с. 16–24].

Таблиця 3

у 2009 р., % до підсумку (регіон = 100%)

Фінансова діяльність		Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям		Державне управління №		Освіта		Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги		Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	
ВДВ	Зайняті	ВДВ	Зайняті	ВДВ	Зайняті	ВДВ	Зайняті	ВДВ	Зайняті	ВДВ	Зайняті
7,9	1,7	11,3	5,7	5,5	5,3	5,8	8,4	4,1	6,7	2,0	3,9
4,4	1,2	10,8	6,2	8,3	5,0	6,7	7,8	9,8	9,9	2,7	4,0
4,1	1,2	5,4	3,4	7,7	5,8	8,1	9,4	5,6	7,6	1,7	2,5
5,7	1,4	6,0	3,8	6,9	5,4	8,5	10,1	4,8	6,8	2,0	2,7
8,2	2,3	9,3	6,0	2,8	4,1	3,9	7,6	3,1	6,0	1,3	2,9
6,6	1,3	7,2	5,1	2,8	3,8	4,4	6,4	3,4	6,0	1,4	3,8
3,4	1,2	5,1	3,6	10,4	6,6	8,8	9,2	5,2	7,1	2,0	3,7
4,6	1,2	6,8	2,2	7,5	4,6	9,5	9,0	5,9	6,0	2,3	8,2
9,2	1,6	6,7	6,1	4,8	4,4	5,4	7,5	4,0	6,4	1,5	2,9
6,2	1,3	5,9	3,7	6,3	4,5	8,6	10,1	4,4	7,2	2,1	4,6
2,4	2,2	8,3	7,2	8,0	5,5	4,8	7,9	3,3	7,5	1,6	4,0
3,7	1,2	4,7	3,6	8,2	5,9	7,7	8,5	4,5	7,0	1,6	2,9
4,5	1,2	5,8	3,7	5,1	4,8	5,7	6,6	4,0	6,0	1,6	2,8
7,3	1,4	8,5	5,7	7,7	5,3	8,5	9,6	6,0	7,5	2,2	3,6
5,2	1,2	6,9	3,2	6,1	5,4	6,0	8,0	3,7	5,7	1,6	3,6
7,5	1,8	12,0	6,8	5,9	5,5	5,6	9,3	3,6	6,7	2,0	4,5
4,3	1,5	5,5	4,0	4,7	5,2	4,8	8,1	3,3	7,0	1,2	2,9
5,2	1,1	4,5	3,2	6,7	5,2	9,4	10,1	4,9	7,5	1,9	4,4
3,7	1,4	7,6	4,0	7,4	5,7	7,4	8,6	4,1	6,8	1,8	4,4
3,7	1,1	4,9	3,6	7,9	5,8	10,2	11,0	5,1	7,1	2,1	4,5
16,2	1,5	11,4	7,7	4,6	4,9	6,3	8,6	3,0	6,1	1,8	3,6
4,4	1,0	5,5	3,7	7,4	4,9	8,5	8,5	5,1	6,1	2,5	4,5
4,6	1,1	5,2	2,6	8,7	5,7	9,6	9,2	5,0	6,4	1,9	2,6
3,4	1,4	6,4	3,4	6,7	5,0	7,3	8,9	4,0	6,9	1,9	3,0
4,5	1,0	5,4	2,4	9,5	4,8	11,1	9,1	5,1	6,5	2,9	6,9
4,2	1,5	5,9	3,4	9,8	6,7	7,4	8,4	4,7	7,5	2,1	3,0
13,0	5,9	25,6	17,2	4,6	8,7	4,0	8,7	3,6	5,5	3,3	5,0
7,7	1,4	12,3	7,2	12,0	12,8	7,8	9,6	3,8	6,3	2,4	11,5

ність ринку землі, тіньові схеми її використання), що формує низьку мотивацію до розвитку, технічне і технологічне відставання (у т. ч. через неможливість використання землі як застави при кредитуванні), нерозвиненість виробничої і збутової кооперації, нерозвиненість системи страхування агроризиків, неефективність і декларативний в ряді випадків характер підтримки агросектора державою. Важливий фактор – нерішучість членів сільських громад до змін, ризику, викликана відсутністю традицій господарювання в умовах ринку, що в розвинених країнах вбирається з молоком матері.

Порівняння структур валової доданої вартості (ВДВ) і зайнятості за видами економічної діяльності дозволяє оцінити ефективність господарювання і продуктивність праці та зробити висновок щодо праценадлишковості переважної більшості видів економічної діяльності в цілому та за регіонами України. У т. ч. найбільші диспропорції у 2009 р. спостерігалися у сільськогосподарському виробництві; торгівлі, ремонті автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку, діяльності готелів та ресторанів, що істотно зменшує тиск на ринок праці, проте створює умови консервації не орієнтованої на технологічний розвиток структури суспільного виробництва.

Праценадлишковість, наприклад сільського господарства, можна пояснити притаманною йому працемісткістю. Однак аналогічна структура ЄС-27 свідчить, що у високорозвинених країнах галузь працеефективна через структуру власності, високий рівень технічної оснащеності та агротехнологій (табл. 4).

Значні негативні співвідношення мали місце лише в Польщі, Румунії (збереглися від попередньої соціально-економічної системи) та країнах традиційно невисокої інтенсивності суспільного виробництва (Греція, Португалія).

Про низьку продуктивність, технічну оснащеність та рівень технологій агросектора України свідчать міжнародні порівняння урожайності ряду культур. Так, якщо у середньому в 2009 р. зернових та зернобобових зібрали в Україні 29,8 ц/га, то в Швеції – 50,1; Нідерландах – 88,8; ФРН – 71,6; США – 71,4 ц/га; цукрових буряків (фабричних) в Україні – 314,9 ц/га; Іспанії – 835,8; Нідерландах – 788,9; Франції – 937,6 ц/га; картоплі в Україні – 139,3 ц/га, у Великобританії – 431,1; Нідерландах – 462,7; США – 462,7; Швейцарії – 461,0 ц/га; овочів та баштанних в Україні – 166,8 ц/га, в Австрії – 387,8; Нідерландах – 479,8 ц/га. Надої від однієї корови в середньому становили в Україні 4049 кг/рік, Данії – 8549, Канаді – 8395, США – 9332; Фінляндії – 8040, Швеції – 8396 кг/рік [10].

Такі низькі порівняні показники значною мірою пояснюються тією обставиною, що валова сільгосппродукція в Україні в 2000–2010 рр. на 63,5–55,1% вироблялася в господарствах населення (в рослинництві – 59,1–54,9%, тваринництві – 74,8–55,3%), решта – 34,0–44,9% – в агропідприємствах [10]. При цьому за 20 років (1990–2010 рр.) валовий обсяг агропродукції у господарствах населення зріс майже вдвічі, в той час, як в сільськогосподарських підприємствах вдвічі впав [20]. Це відбулося тому, що населення, залишившись сам на сам з проблемами в особливо важкий час ринкових перетворень, повело боротьбу за власний добробут, розпочавши реальні ринкові перетворення. Саме глибокі ринкові реформи призвели до того, що в країнах Балтії обсяг продукції сільського господарства в 1999–2009 рр. зріс у рослинництві і тваринництві, відповідно, в Естонії – у 1,8 і 2,0 рази, в Латвії – у 2,2 і 1,7 рази, Литві – у 1,5 рази [11].

Незважаючи на певні зрушення, життя українському селі переважно залишається важким, незручним: домогосподарства, як правило, мають мінімум побутових зручностей, проблемою є якість і рівень культурного, медичного, побутового обслуговування, доріг, рівень зв'язку, транспорту. Єдиною перевагою часто залишається чудова неспаплюжена українська природа, наближеність до землі предків. Однак це цікавить все меншу частину мешканців села і їх все

Таблиця 4
Структура ВДВ і зайнятості за видами економічної діяльності в ЄС-27 у 2006 р., % від підсумку (ЄС-27=100%)

Країна	Сільське господарство ¹		Добувна промисловість		Обробна промисловість		Виробництво електроенергії, газу води		Будівництво		Торгівля		Готелі та ресторани		Транспорт і зв'язок		Операції з нерухомістю, оренда, бізнес-діяльність	
	ВДВ	Зайняті	ВДВ	Зайняті	ВДВ	Зайняті	ВДВ	Зайняті	ВДВ	Зайняті	ВДВ	Зайняті	ВДВ	Зайняті	ВДВ	Зайняті	ВДВ	Зайняті
Бельгія ¹	1,4	0,6	0,4	0,4	3,0	1,8	3,0	1,6	2,4	1,9	3,2	2,0	2,1	1,9	3,1	2,1	2,8	2,2
Болгарія	1,3	4,2	0,7	4,1	0,2	1,9	0,5	3,6	0,2	1,3	:	:	0,2	1,2	0,3	1,6	0,1	0,7
Чехія	0,7	1,2	1,7	6,0	1,5	3,9	2,4	3,6	1,0	2,8	1,0	2,2	0,7	1,7	1,2	2,8	0,8	1,9
Данія ¹	1,5	0,5	8,1	0,4	1,7	1,2	1,2	1,0	2,2	1,5	2,2	1,5	1,4	1,2	2,4	1,6	2,5	1,6
Німеччина	10,2	5,2	7,3	12,0	26,8	20,7	21,7	17,3	10,9	10,6	18,5	15,1	12,8	14,2	18,2	16,5	20,1	17,1
Естонія ¹	0,1	0,3	0,1	0,7	0,1	0,4	0,2	0,5	0,2	0,4	0,2	0,3	0,1	0,2	0,2	0,4	0,1	0,3
Ірландія	1,1	1,3	1,3	0,8	2,1	0,6	1,0	0,6	1,8	0,5	1,5	1,0	1,9	1,6	1,1	0,8	1,3	0,9
Греція	3,9	4,9	1,1	1,8	0,9	1,2	1,3	1,5	1,3	2,2	2,0	3,0	1,9	3,3	1,4	2,0	0,7	1,3
Іспанія	14,5	8,3	2,8	5,3	7,7	7,5	7,4	4,4	18,5	19,9	9,7	10,6	13,8	13,6	9,0	8,9	8,5	10,5
Франція	17,4	6,9	5,2	4,5	12,6	10,6	12,7	12,2	13,6	11,7	13,8	10,5	15,7	9,9	14,9	13,0	16,8	12,8
Італія	18,2	11,1	8,3	5,7	12,8	13,3	9,7	7,2	12,4	13,1	10,6	10,9	12,1	12,0	11,7	10,4	9,0	10,7
Кіпр	0,2	0,2	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,5	0,4	0,2	0,2	0,1	0,1
Латвія	0,2	0,9	0,0	0,4	0,1	0,5	0,2	0,9	0,2	0,5	0,2	0,6	0,1	0,3	0,2	0,7	0,1	0,4
Литва	0,4	1,5	0,1	0,4	0,2	0,8	0,3	1,6	0,2	0,9	0,2	0,8	0,1	0,4	0,2	0,9	0,1	0,4
Люксембург	0,1	0,0	0,0	0,0	0,2	0,1	0,1	0,1	0,3	0,3	0,2	0,1	0,3	0,2	0,4	0,2	0,3	0,2
Угорщина	1,9	3,4	0,2	0,8	1,0	2,3	1,0	3,4	0,5	1,7	0,7	1,8	0,4	1,4	0,9	2,2	0,5	1,8
Мальта	0,0	0,0	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Нідерланди	5,7	1,4	7,4	1,0	3,5	2,3	2,9	1,5	4,7	3,4	5,3	4,4	3,6	3,7	5,1	4,0	0,8	6,1
Австрія ¹	1,9	1,4	1,0	0,8	2,8	1,9	2,8	1,9	2,7	1,9	2,6	2,0	3,7	2,7	2,5	2,0	2,3	1,7
Польща	4,8	19,4	7,3	25,2	2,7	7,5	4,4	12,8	1,8	5,0	2,5	7,1	0,8	2,5	2,4	6,4	1,3	3,7
Португалія ¹	1,3	2,9	0,8	1,8	1,2	2,4	1,9	1,5	1,9	3,7	1,5	2,7	1,8	3,1	1,5	1,6	1,0	2,4
Румунія ¹	5,4	18,9	3,4	12,7	0,8	4,4	1,3	7,9	1,0	3,6	0,9	3,3	0,4	1,4	0,9	3,4	0,4	1,9
Словенія	0,3	0,7	0,1	0,5	0,4	0,7	0,3	0,8	0,3	0,5	0,3	0,4	0,3	0,3	0,3	0,5	0,2	0,3
Словакія	0,4	0,8	0,2	1,2	0,4	1,2	1,3	2,4	0,2	0,5	0,3	0,6	0,1	0,2	0,3	0,9	0,2	0,4
Фінляндія	0,5	0,6	0,5	0,5	1,9	1,2	1,6	1,0	1,4	1,0	1,2	0,8	1,0	0,6	1,4	1,4	1,1	0,9
Швеція ¹	0,9	0,6	2,0	1,2	3,3	2,3	3,4	1,9	2,9	2,1	2,9	2,0	2,2	1,5	2,8	2,7	3,7	2,5
Великобританія	5,9	2,9	39,5	9,0	12,7	9,1	17,5	8,6	19,1	9,9	19,3	15,0	22,9	20,8	18,7	13,1	25,8	18,2
Норвегія	0,7	0,5	49,3	4,6	1,3	0,8	2,7	0,9	2,0	1,1	1,8	1,1	1,3	0,9	2,7	1,4	1,9	1,0

¹ Дані за 2008 р.; : – Розрив даних.
Джерело [6].

більше приваблюють вогні великих міст. Так, якщо у період 2002–2011 рр. постійне населення України в цілому скоротилося на 5,5%, то сільське – на 9,6%, а його частка взагалі – з 33,1 до 31,6%. При цьому чисельність зайнятих у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, рибальстві і рибництві в 2005–2010 рр. за цей час скоротилася на 22,2%, або на 889,9 тис. осіб [10]. Але часто у цих людей просто немає іншого виходу, бо в селі через сезонність виробництва бракує роботи і значно менше можливостей заробити: середньомісячна номінальна зарплата найманих працівників в 2000–2010 рр. в сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві складала 449,6–65,5% середньої по економіці, в рибальстві, рибництві – 63,9–53,2% [10].

Врешті-решт, колишні селяни, тамуючи тугу за землею, поповнюють армію заробітчан в містах, де вони виконують найнепрестижнішу роботу, заганняючи себе надовго, як не назавжди, у глухий кут, адже від доходів тепер треба віднімати плату за найм житла (про купівлю годі думати), квитки (провідати сім'ї). Ці проблеми мультиплікативно зростають при зовнішній міграції. Підсумок усього цього – накопичення соціального напруження, посилення маргіналізації суспільства, зростання розшарування населення за рівнем бідності, що підриває віру в успіх країни і окремої людини. Тому треба шукати інші шляхи.

При цьому агрокомплекс країни має великий потенціал, який вже розглядали іноземні і вітчизняні інвестори. З кожним роком зростають земельні банки агрохолдингів. Вони мають доступ до капіталу, новітніх технологій, знань в усіх сегментах агробізнесу – агрономії, ветеринарії, екології, економіки, менеджменту. Серед найбільших – Ukrlandfarming (об'єднала «Дакор Агро Холдинг», «Райз», «Авангард», в 2011 р. зембанк – 500 тис. га.), Valars Group (зембанк – 124 тис. га), Нібулон, Kernel Holding S.A., HarvEast (створений СКМ і «Смарт-Холдинг» на базі «Ілліч-Агро», зембанк – 225 тис. га), «Сварог Вест Груп» (зембанк – 82,2 тис. га.). Багато з них кілька років успішно використовують інструмент IPO для залучення інвестицій: «Миронівський хлібопродукт» на IPO в 2008 р. на Лондонській фондовій біржі залучив \$322 млн. Вдалі розміщення мали «Кернел Груп» і «Астарта» на Варшавській фондовій біржі (WSE). В 2011 р. агрохолдинг KSG Agro провів IPO на WSE на 33% акцій на \$39,6 млн, 89% цінних паперів поділено серед польських інвестфондів. IPO «Індустріальної молочної компанії» на WSE залучило \$29,7 млн або 24% статутного капіталу [7].

Тобто великий агробізнес успішно розвивається ринковим шляхом, адже рівні рентабельності сільгоспдіяльності і виробництва продукції досить значні – у 2010 р. склали, відповідно, 21,2 і 21,5%, у т. ч. з виробництва зернових та зернобобових – 14,2%, насіння соняшнику – 62,8%, цукрових буряків (фабричних) – 16,5%, картоплі – 57,5%, овочів – 10,3%, плодів і ягід – 15,0%, винограду – 90,0% при тому, що кращий показник рентабельності у сфері телекомунікацій в 2011 р. склав 35,12% («Київстар») [7]. У 2010 р. рентабельність виробництва худоби та птиці на м'ясо великої рогатої худоби була від'ємною (–35,4%) [10].

Однак бар'єром для подальшого нарощування виробництва став обмежений споживчий попит в Україні та країнах-експортерах, адже тепер продати більше можна, лише знизивши ціни. Наприклад, виробники курятини цього робити не захотіли і, щоб повернути свої доходи на колишній рівень, істотно зменшили поголів'я. Також виникли проблеми у українських сироварів внаслідок «сирно-молочних воєн» з Росією, що призвело до суттєвого падіння закупівельних цін на молоко (у населення), і це трапляється уже не вперше.

Завдяки сприятливому клімату в Україні іноді буває великий врожай, що додає труднощів виробникам, бо ціни на продукцію суттєво падають, а механізми регулювання агроринку державою дають збої. Таке у 2011 р. сталося з пшеницею, цукром, картоплею (переважно продуктом домогосподарств).

У той же час в Україні майже половина з 70 спиртозаводів збиткова. В середньому потужності підприємств концерну «Укрспирт» використовуються на 51%. І переорієнтація цих заводів на виробництво біобензину могла б зменшити залежність країни від імпорту нафтопродуктів, підвищити рентабельність спиртозаводів, збільшити доходи селян. Нехай би рентабельність такого виробництва була б нижчою від наведених вище рівнів, але селяни були б захищені в підвищенні обсягів, продуктивності, впровадженні нових сортів, високих агротехнологій, не переймаючись проблемою збуту. За таких обставин можна було б подумати про будівництво невеликих підприємств в складчину (за кооперацією, на базі акціонерної власності, власності громади) на декілька районів [12].

Ряд підприємств, наприклад, Гайсинський спиртозавод уже переходить на виробництво біоетанолу з відходів цукрових буряків. Модернізація виробничих потужностей профінансована приватними структурами і обійшлася інвесторам в 3,5 млн євро. Потужність підприємства – до 100 тис. т біопалива на рік. Група «Олімп» запустила завод з виробництва спиртовмісних бензинів в Донецьку потужністю 20 т на добу. За прайсом на веб-сайті «Біохім Груп», у вересні 2011 р. спиртовмісне паливо марки А-95а пропонувалося по 9 грн/л, А-92а – 8,9 грн/л. ВАТ «Азовська нафтова компанія» (Маріуполь) також налагодила випуск біопалива. Компанія планує з 2012 р. випускати щорічно 25–30 тис. т біопалива. Вміст біологічних компонентів у її бензинах доходять до 40% [12].

Позитивно, що держава подбала про податкові преференції при ввезенні імпортного спеціалізованого обладнання для українських компанії, що працюють у сфері поновлюваних видів палива і енергії. Законом України № 1114 «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України щодо сприяння виробництву і використанню біологічних видів палива», який набув чинності з 2010 р., передбачено, що при ввезенні на територію України обладнання для біопаливної галузі, яке не виробляється українськими компаніями, сплачується 0% ПДВ (термін дії пільги – 10 років). Також на 10 років звільняється від оподаткування прибуток виробників біопалива, отриманий від його продажу. Але реально скористалося з цього небагато підприємств (табл. 5).

Таблиця 5

Наявність устаткування для виробництва відновлювальної енергії у сільськогосподарських підприємствах у 2010 р. (на кінець року, штук)

Підприємства	Устаткування, що перетворює енергію			
	вітру	сонця	біомаси	інших відтворюваних ресурсів
Сільськогосподарські підприємства – всього, у т. ч.	3	3	3	1
господарські товариства	1	–	2	–
фермерські господарства	1	–	–	–
підприємства інших форм господарювання	2	2	1	1

Джерело: [10].

За оцінками Європейсько-українського енергетичного агентства (ЄУЕА), потенціал виробництва біопалива в Україні – 5,4 млн т на рік, у т. ч. – 2 млн т біоетанолу, 1 млн т біодизеля і 2,4 млн т біогазу. На цей момент виробляється 100 тис. т на рік біодизеля, а біоетанолу трохи більше 200 тис. т. Те ж стосується і біогазу. З теоретичних 3 тис. біогазових установок працюють одиниці. У багатьох європейських країнах (у 2010 р. в Німеччині побудовано 800 біогазових станцій [12]) виробництво електроенергії за рахунок біогазу на власній фермі вважається не тільки економічно рентабельним і сприятливим для довкілля, а й є прибутковим. В Україні ж поки відходи сільгоспвиробництва не знаходять на-

лежного застосування. Біогазові станції – це, швидше, екзотика для нашої країни, ніж практика. Але кліматичні умови в Німеччині приблизно рівні з Україною, однак поки що біопаливні технології впроваджуються повільно, втрачаються потенційні доходи, а докільку завдається шкода.

Досягти зазначених обсягів поки перешкоджають чинники політичного і економічного характерів. У першу чергу – це політичні рішення щодо стимулювання розвитку ринків біодизеля і біоетанолу. Якщо закони будуть прийняті, то Україна задекларує цілі щодо використання біопалива у транспортному секторі, які можуть скласти до 80% біодизеля до 2015 р. (пропорційно виробництву дизеля) і 30% біоетанолу (пропорційно виробництву бензину). При поточній же ситуації Україна цікава тільки як постачальник біосировини. Так, ЄС в 2008–2009 рр. імпортував 2,3 млн т ріпаку з України на 1 млрд 350 млн дол. [12]

На початок січня 2012 р. законодавча ініціатива, яка б змусила додавати до будь-якого бензину 10% етанолу – у стадії розробки. За даними Асоціації «Об'єднання операторів ринку нафтопродуктів в Україні», при ухвалі цього законопроекту щомісяця ринок закуповуватиме близько 35 тис. т етанолу. Це має підняти рівень виробництва на вітчизняних спиртових підприємствах. На 5 січня 2012 р. Україна відклала до липня повний перехід на стандарти якості нафтопродуктів, що відповідають вимогам Євро-4 і Євро-5 [12].

14 лютого 2012 р. Єврокомісія затвердила стратегію «Інновації на службі сталого економічного зростання: біоекономіки для Європи», спрямовану на розширення використання поновлюваних ресурсів і перехід до постнафтової економіки. Термін «біоекономіка» означає економіку, що використовує біологічні ресурси землі і океану, відходи від виробництва продуктів харчування для людей і кормів для тварин, для промислового виробництва та виробництва енергії. Цей термін, крім того, включає в себе поняття біотехнології для галузей сталого виробництва. Наприклад, відходи біологічного походження пов'язують з перспективою заміни хімічних добрив або переробки їх з метою отримання біоенергії. Дослідження Bloomberg New Energy Finance свідчать про те, що до 2020 р. біопальне, отримане шляхом переробки рослинних та міських відходів, може замінити близько половини усього використовованого в ЄС бензину. Розвиток біоенергетики позитивно позначиться на доходах аграріїв, які отримують нове джерело доходів, постачаючи сировину для випуску біопального [12].

Передбачається зміцнювати інноваційну складову економіки, орієнтовану на скорочення викидів парникових газів, працювати в галузях сільського господарства та рибальства, використовувати поновлювані біоресурси в промисловості, забезпечуючи захист довкілля і збереження біорізноманіття. Головні аспекти плану: нові технології і процеси біоекономіки, розвиток ринків та конкурентоспроможності в секторі біоекономіки. На цей момент сектор біоекономіки в ЄС вже має діловий обіг близько 2 трлн євро і забезпечує зайнятість понад 22 млн працівників, або приблизно 9% працездатного населення ЄС. Єврокомісія заявляє, що до 2025 р. кожен євро, інвестований ЄС в дослідження та інновації для біоекономіки, принесе 10 євро додаткової вартості [12].

На ці цілі починають переорієнтовуватися і бідні країни, що розвиваються. Міжнародна організація з цукру повідомляє, що першу електростанцію на цукровій тростині відкриє Куба, де планується 30% електроенергії випускати з біопального. У Єгипті будують завод з виробництва авіапального з цукру.

Щоб виконати взяті на себе перед вступом до ЄС зобов'язання, уже у 2013–2014 рр. Естонії доведеться додавати в пальне біодобавки. А до 2020 р. 25% спожитої енергії буде отримуватися з поновлюваних джерел. 10% спожитого автотопального має також надходити з відновлювальних джерел. Передбачається активне використання в маленькій країні електромобілів, на яких, зокрема, будуть їздити соціальні працівники. У 2012 р. в Чехії посівні площі цукрових буряків для виробництва етанолу зростуть до 9 тис. га [12].

Отже, треба реально оцінити стан країни і припинити божевільне марнотратство заради гордості. Наприклад, підприємства авіабудування, крім пільг з новим Податковим кодексом, у 2011 р. отримали ще й 1,14 млрд грн прямих дотацій на фінансування наукових розробок і внесків державних коштів в статутний капітал. Однак, за даними Мінінфраструктури, наші авіазаводи за 2011 р. побудували всього 4 літаки і відремонтували 20 машин, хоча чинні контракти передбачають випуск 25–30 літаків на рік [13]. Або, якщо це і робити, то принаймні показати населенню, як це вигідно для держави, чи скільки це створить додатково робочих місць, або які вигоди отримає Україна, яка вклала 290 млн грн. у будівництво космодрому в Бразилії (Алкантара). Навіть США згорнули ряд космічних програм. А по телевізору, в Інтернеті лунають заклики, оголошуються номери рахунків, на які просять робити благочинні внески, тому що треба врятувати дитину, а в Україні немає такої техніки, ліків чи спеціалістів.

Слід припинити навколоінноваційну риторику, оскільки це лише дискредитує в суспільстві саму ідею, і, врешті-решт, реалізувати інноваційний проект, який принесе реальну користь людям, покращить їх життя, збільшить доходи. Тобто не вести розмови про підняття рівня інноваційної культури, а соціалізувати сам інноваційний процес.

Список використаної літератури

1. Наукова та інноваційна діяльність в Україні в 2010 р. Статистичний збірник. – К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України» [Електронний ресурс]. – Доступний з <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.
2. Science, technology and innovation in Europe. Pocketbooks. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011 [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-31-11-118/EN/KS-31-11-118-EN.PDF>
3. Зовнішня торгівля України у 2010 р. Статистичний збірник. Держкомстат України. Київ, 2011 [Електронний ресурс]. – Доступний з <<http://www.ukrstat.gov.ua>>
4. Україна і світ в 2012 році. Спільне видання «Український тиждень» і «The Economist».
5. Наявність у домогосподарствах окремих товарів тривалого користування [Електронний ресурс]. – Доступний з <<http://www.ukrstat.gov.ua>>
6. «Європа в цифрах – річник Євростату 2006–2007 рр.» [Електронний ресурс]. – Доступний з <<http://www.eu.prostir.ua/library/53896.html>>. First published in English as 'Europe in figures – Eurostat Yearbook 2006-07' by the Office for Official Publications of the European Communities © European Communities, 2007, source: Eurostat
7. 200 эффективных компаний. ТОП-100 Рейтинг лучших компаний Украины // Инвестгазета. – 2011. – Ноябрь-декабрь. – № 4.
8. Довбенко В.М. Сучасна економічна теорія (Економічна нобелеологія): навч. посіб. – Видавничий центр «Академія», 2005. – 336 с.
9. «Регіони України» 2010. Статистичний збірник Держкомстату України: у 2 ч. [Електронний ресурс]. – Доступний з <<http://www.twirpx.com/file/348665/>>
10. «Сільське господарство України» за 2010 рік. Статистичний збірник Держкомстату України. – К., 2011. – Т. 1 [Електронний ресурс]. – Доступний з <<http://www.ukrstat.gov.ua>>
11. Key figures on Europe. Eurostat poketbooks – 2011 Edition [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-EI-11-001/EN/KS-EI-11-001-EN.PDF>

12. Сайти інформаційних агенцій rossahar.ru, ukragroconsult.com, isco2.ru, proagro.com.ua, apk-inform.com, agriagency.com.ua

13. Набожняк А. Скидки для своих // Деловая столица. – 2012. – №7(561), 13 лютого 2012.

Проанализированы причины медленного экономического развития Украины. Исследована возможность построения в Украине модели дуалистической экономики Льюиса. Особое внимание уделено перспективным путям развития аграрного сектора на основе внедрения современных технологий. Обоснована необходимость социализации инновационного процесса.

Ключевые слова: инновации, научно-технический прогресс, дуалистическая экономическая модель, биотопливо.

The reasons of slow economic development of Ukraine are analyzed. The opportunity of construction in Ukraine model of dualistic Lewis's economy is investigated. The special attention is given to perspective ways of development of agrarian sector on the basis of introduction of modern technologies. Necessity socialization of innovation process is proved.

Key words: innovations, scientific and technical progress, dualistic economic model, biofuel.

Надійшло до редколегії 5.04.2012.